

ВІДГУК

офіційного опонента

на дисертацію Петрик Наталі Романівни

«Формування колекцій пам'яток воєнної історії

у музеях Львова (XIX–XX ст.)»,

подану на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук

за спеціальністю 26.00.05 – музеєзнавство. Пам'яткознавство

Одним із пріоритетних напрямів розвитку музеєзнавства як окремої галузі історичної науки є дослідження фондкових зібрань музеїв. Виникнення і формування кожної музейної колекції – це явище пов'язане з історією і культурою конкретного населеного пункту, регіону і країни загалом. Нинішня політична ситуація в Україні активізувала процес формування у суспільстві розуміння необхідності збереження й популяризації історико-культурної спадщини, в тому числі й в царині воєнної історії. У цій справі важливе значення відіграють музеї. Серед вітчизняних музейних закладів одне з провідних місць у збереженні, дослідженні та популяризації пам'яток воєнної історії посідають музеї Львова.

Дисертація Н. Р. Петрик, яка присвячена питанням формування колекцій пам'яток воєнної історії в музеях Львова в XIX–XX ст. нтні є на часі. В українській історичній науці і, зокрема музеєзнавстві, тема формування музейних збірок і, тим паче, колекцій пам'яток воєнної історії залишається практично не вивченою. По ній відсутні спеціальні комплексні дослідження, в яких би ґрунтовно висвітлювались усі питання пов'язані з формуванням колекцій воєнної історії в українських музеях, тому цілком закономірною є потреба проаналізувати стан і шляхи створення колекцій воєнних пам'яток у музеях Львова в XIX–XX ст., дати наукову оцінку і в кінцевому результаті окреслити місце і роль львівської спадщини воєнної історії в Україні.

Авторка поставила за мету здійснити узагальнене дослідження процесу формування колекцій пам'яток воєнної історії в музеях Львова у контексті становлення та історичного розвитку цих музеїв протягом XIX–XX ст., яке було конкретизовано в завданнях.

Окрім чітко сформульованої мети та дослідницьких завдань, у вступній частині обґрунтовано актуальність, наукову новизну, практичне значення роботи, цілком умотивовано визначено об'єкт та предмет дослідження, його територіальні та хронологічні межі.

Реалізації задумів дисертантки сприяє добре продумана, чітка структура роботи, яка складається зі вступу, трьох розділів, дев'яти підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Така побудова дисертації дала можливість розглянути широке коло проблем, які потребували детального історичного аналізу.

Свідченням підготовленості авторки до розв'язання сформульованих у вступі наукових завдань, є передусім перший розділ дисертації «Історіографія, джерельна база та теоретико-методологічні дослідження». Проведений у його історіографічному підрозділі аналіз стану наукової розробки проблеми виглядає достатньо повним і всеохоплюючим. Позитивним є виокремлення при аналізі праць декількох їх груп на основі тематико-хронологічного підходу. Це дозволило сконцентруватись на основних напрямках дослідження теми та обґрунтувати ступінь їх вивчення. До історіографічного аналізу було включено комплекс загальних та наукових праць з історії створення музеїв та формування їх колекцій, а також теоретичних праць з музеєзнавства.

Досить детальний аналіз історіографії проблеми дозволив авторці переконливо наголосити на актуальності цієї ще недостатньо вивченої теми й потребі її комплексного аналізу, бо хоча окремі збірки й пам'ятки, переважно зброя, були предметом вивчення окремих науковців, проте проблема

формування колекцій воєнної історії у львівських музеях упродовж XIX–XX ст. залишається актуальною.

Специфіка цього дослідження зумовила використання дослідницею трьох типів джерел, а саме речових, писемних та зображальних (в авторефераті їх називають візуальні). Можна погодитись з поясненням, що так як предметом дослідження є процес формування колекцій, то основними джерелами, що містять відомості про нього, є писемні джерела.

В основу характеристики джерел, які склали підґрунтя для вирішення завдань дисертації, було покладено поділ писемних джерел умовно на 1) архівні (документи фондів Центрального державного історичного архіву України у Львові (далі – ЦДІА України у Львові), Архіву Львівського історичного музею, Наукового архіву Інституту народознавства НАН України, Наукового архіву Воєнно-історичного музею 58-го Будинку офіцерів), 2) опубліковані (каталоги музейних предметів), 3) довідкові (путівники досліджуваних музеїв) та 4) законодавчі (закони та нормативні акти).

Найбільш інформативними та цінними для цього дослідження виявились архівні джерела, що містять різнопланові та раніше неопубліковані відомості. Архівну документацію, що була використана у дослідженні, умовно розподілено на певні групи: згідно їх змісту і форми.

Відзначимо, що в частині аналізу джерельної бази дослідження авторка переконливо розставила акценти на інформаційних можливостях виявлених нею архівних матеріалів для отримання фактичних свідчень про формування окремих збірок львівських музеїв. З розумінням проблеми були проаналізовані законодавчі акти, які стосуються музейної справи та збереження пам'яток.

У теоретико-методологічній частині роботи зроблено аналіз науково-теоретичних основ формування колекцій та розкрито понятійний апарат, проаналізовано провідні термінологічні аспекти проблеми, обґрунтовано

3

поняття «воєнна історія» та «військова історія». Достатньо аргументована і деталізовано описана методологія дослідження, базована передусім на принципах історизму, об'єктивності та науковості. Для послідовного і логічного викладу матеріалу використано проблемно-хронологічний метод. Загальнонаукові методи дослідження типологізації, класифікації та систематизації застосовані для характеристики музейних предметів та музейних збірок. Для виокремлення воєнно-історичних пам'яток з загалу музейних предметів застосовано метод аналізу та синтезу.

Варто зазначити, що використані авторкою методологічні засади дослідження враховують новітній досвід застосування методів і прийомів дослідження, що засвідчує про її підготовленість до наукового пошуку. Таким чином, наукові принципи і методи історичного пізнання були обрані відповідно до проблематики, мети та завдань, а також особливостей джерельної бази дослідження, що дозволило комплексно проаналізувати формування колекцій пам'яток воєнної історії у львівських музеях у XIX–XX ст.

Два наступні розділи дисертації у логічній послідовності містять виклад результатів дослідження проблем стосовно формування колекцій військово-історичних пам'яток у збірках перших музеїв Львова (1823–1939) (розділ 2) та формування колекцій воєнної історії реформованої мережі музеїв Львова за радянської доби (1939–1990-ті рр.) (розділ 3). Така структура роботи видається достатньо умотивованою, оскільки розкриває її особливості самого процесу комплектування, специфіку колекцій в певні історичні періоди.

У другому розділі досить детально розкрито приватне колекціонування пам'яток воєнної історії та заснування перших публічних музеїв Львова, який став провідним культурно-історичним центром Східної Галичини. Так, у 1823 р. на основі приватних збірок польської родини князів Любомирських виник в рамках польської наукової інституції – Національного закладу імені Оссолінських, перший музей у Львові. Систематизована колекція Владислава

Лозинського включала пам'ятки золотарства та зброярства, мала 13 розділів, з яких 7 включали предмети воєнної історії, в тому числі захисні обладунки, вогнепальну зброю, штандарти, військові відзнаки, картини батального жанру. Дисертантка підкреслює, що розвиток львівських музеїв відбувався під впливом класичних європейських традицій музейництва, що перегукується з європейським вибором України сьогодні.

Глибоко і цікаво розкрито діяльність громадських та науково-освітніх товариств щодо збереження воєнних пам'яток, подано особливості формування збірок пам'яток воєнно-історичного характеру музеями, що діяли при українських інституціях – Ставропігійському інституті, «Народному домі», Науковому товаристві імені Шевченка.

Опрацьовані джерела дали можливість стверджувати, що не всі збірки музеїв створені громадськими та науково-освітніми закладами мали воєнно-історичні пам'ятки.

Авторкою відзначено, що фундаментального значення колекціонування воєнних пам'яток набуло у діяльності Музею НТШ, який сформувався як структурна одиниця Товариства. Збірки музею зросли у 1929–1939 рр., коли директором музею був Ярослав Пастернак. Відзначено роль інших особистостей, які доклалися до розвитку музейництва у Львові і в цілому в Україні, зокрема, науковців І. Свенціцького, М. Грушевського, І. Шараневича, А. Петрушевича.

В окремому підрозділі розкрито процес формування збірок воєнно-історичних пам'яток у муніципальних музеях Львова, в першу чергу в Історичному музеї Львова (1893 р.). Розкрито роль польської громади і, зокрема, Олександра Чоловського – історика, археолога, громадського діяча, колекціонера у створенні музею в контексті з двома іншими установами – архівом і бібліотекою.

Дослідниця торкається історії Національного музею імені короля Яна III (1908 р.), колекцій В. Лозинського та Б. Ожеховича. Представляє втрачений Україною Музей однієї картини «Рацлавицька панорама» (1893 р.).

У третьому розділі «Воєнно-історичні пам'ятки музеїв Львова за радянської доби (1939–1990-ті рр.)» прослідковано формування колекцій воєнної історії окремих музеїв Львова у радянський період. В окремому підрозділі розкрито роль Львівського державного історичного музею, у фонди якого потрапила переважна більшість збірок історичного характеру музеїв Львова, у збереженні пам'яток воєнної історії в часи радянської доби. Подано характеристику фондів груп, виділено окрему групу голограм, картини батального живопису та графіки. Відмічено, що фондова група «Зброя» стала основою для формування експозиції «Музею Арсенал».

В окремому підрозділі розкрито створення і функціонування спеціалізованих музеїв воєнно-історичного профілю у львівському музейництві в умовах радянської політичної системи. Дано характеристику двох музеїв нового типу. Музей історії військ Прикарпатського військового округу, що функціонував протягом другої половини XX ст. (нині Воєнно-історичний музей 58-го Будинку офіцерів), був відомчим і перебував у підпорядкуванні Міністерства оборони України. Відзначено роль директора музею Сергія Паліси в комплектуванні фондів музею. Дисертанткою показано особливості збірки цього музею, яка має комплексний характер. Це – колекції кінця XIX–XX ст., які об'єднали пам'ятки періоду Першої світової війни, міжвоєнного періоду, Другої світової війни. Відмічено, що музей володіє раритетною стрілецькою і холодною зброєю кінця XIX – поч. XX ст. та зібранням легкої артилерії цього ж часу.

У своєму дослідженні авторка дає характеристику спеціалізованого музею радянської доби, так званого «меморіально-цвинтарного» типу – Меморіального музею «Пагорб Слави», створеного на території кладовища; розкриває особливості його експозиції, відзначаючи її заідеологізованість.

Основу експозиції складали документальні матеріали про поховання на цьому місці радянських воїнів (воєнні фотографії, листи, грамоти, нагороди, особисті речі, документи про історію військових частин, які звільняли Львів від нацистів.

Завершується дисертаційна робота достатньо повними і змістовними висновками, які окреслюють результати дослідження. Привертає увагу й чітка рубрикація використаних джерел, яка включає 485 позицій. Вагомим доповненням до текстової частини роботи становлять додатки (с. 224 —402), які умістили істотну частину одержаних авторкою результатів.

Виходячи з аналізу змісту дисертації можемо дійти висновку про її логічну завершеність у рамках сформульованої авторкою мети та поставлених завдань й підкреслити самостійний характер її виконання.

Наукова новизна і значення одержаних результатів цього дослідження визначаються уведенням до наукового обігу значного корпусу архівних документів, передусім тих, які стосуються музейної справи у Львові. Одержані результати проведеного дослідження знайшли відображення в доповідях на шести наукових конференціях міжнародних і всеукраїнських. Окремі проблеми дослідження та відповідні висновки до них були опубліковані у чотирнадцяти наукових статтях, п'ять з яких належать до фахових видань.

Позитивно оцінюючи здобутки дисертантки, вважаємо за доцільне висловити деякі зауваження та окремі міркування, які, на наш погляд, спонукають до дискусії.

1. Ряд зауважень стосуються понятійного апарату музеєзнавства, який не завжди точно вживається в дослідженні. Вважаємо, що дисертантці варто було більш чітко визначитись з вживанням музеєзнавчої термінології залежно від контексту дослідження. Це стосується дефініцій: «фонд», «фонди», «збірка», «зібрання», «колекція», «експонат», «музейний предмет».

2. У підрозділі 1.3. при поданні авторської (власної) класифікації пам'яток воєнної історії (с. 45) логічно було б пояснити принцип її формування, адже класифікація – це система розподілення об'єктів по групах відповідно до наперед визначених ознак (типи, види музейних предметів, тематичний поділ, ін.).

3. У вступі можна було більш повно розкрити актуальність теми, зазначивши, що саме воєнно-історична тематика в музеях (дані соціологічних досліджень музейної аудиторії) є однією з найбільш цікавих (споживаних) для відвідувача. Актуальність теми бачиться також через сучасну воєнно-політичну ситуацію в Україні.

4. Відзначаючи досить повне розкриття контенту дисертації, зауважимо, що в характеристиці формування фонду пам'яток воєнної історії в різні історичні періоди не скрізь подано особливості змісту колекцій, шляхи їх комплектування та роль особистостей у цьому процесі.

5. У підрозділі 1.2. варто було більш чітко визначити групи джерел (с. 31), подати типи джерел у прив'язці до типів музейних предметів. Потребує пояснення третя група джерел – зображальні. Не зрозуміло чому про зображальні джерела говориться, як про взяті «лише з інтернет-ресурсів» (с. 41).

6. У підрозділі 1.2., говорячи про архівну документацію (с. 32), варто було б уточнити, про які групи документів йдеться і де місце їх зберігання (державний архів, науковий архів музею, поточний архів музею, фонди музею, якщо це стосується обліково-фондової документації).

7. Називаючи важливим джерелом для дослідження теми дисертації законодавчі документи (с. 40), авторка не згадує «Положення про Музейний фонд України» (2000 р.), яке визначає шляхи комплектування музейних збірок, статус музейного предмету і колекції у Музейному фонді України. Не використано також ряд інших підвідомчих документів, зокрема «Концепцію

воєнної історії України», затверджену 8 грудня 2017 р. Міністром оборони України.

8. У підрозділі 1.3. варто було подати поняття «музейна колекція» і конкретно визначити, які колекції воєнної історії формувалися у львівських музеях – систематичні, тематичні, комплексні?

9. У підрозділі 3.1. йдеться про ідеологічні впливи радянської системи загалом, однак, варто було розкрити заідеологізованість у прив'язці до формування колекцій. Яким чином ці процеси відобразились на змісті колекцій?

10. У тексті вживаються окремі некоректні чи не зовсім вдалі до контексту дисертації вислови. У вступі, вислів «член наукового штату» (с. 25) варто було замінити на «науковий працівник» чи «співробітник». У підрозділі 2.2.: «за рахунок приватного матеріального забезпечення» (с. 61) (йдеться про комплектування колекцій); «Предмет озброєння давньої доби» (с. 81). У висновках: «радянські музеї були ліквідовані» (не зрозуміло які); «визволення від німецьких окупантів» (с. 133) (рекомендовано «звільнення від нацистів»).

11. У роботі зустрічаються окремі технічні та орфографічні помилки. Не скрізь уніфіковано подано імена та прізвища, роки, століття і т. ін.

Однак висловлені зауваження не впливають на загальну високу оцінку дисертації, її новизну та вагомість отриманих результатів. Дисертаційне дослідження Н. Р. Петрик виглядає цілісною, самостійно підготовленою кваліфікованою працею з музеєзнавства, у якій здійснено якісне і всебічне дослідження формування колекцій воєнної історії в музеях Львова (XIX–XX ст.).

Автореферат дисертації відображає мету, завдання, основний зміст та результати дослідження.

З огляду на зазначене вважаємо, що дисертація на тему «Формування колекцій воєнної історії в музеях Львова (XIX – XX ст.)», подана до захисту в

спеціалізовану вчену раду К 32.051.03 у Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки, відповідає вимогам п.12, 14 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року (зі змінами, затвердженими Постановами Кабінету Міністрів України №656 від 19 серпня 2015 р. та № 1159 від 30 грудня 2015 р.), а її авторка, Петрик Наталя Романівна, заслуговує присудження наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 26.00.05 – музеєзнавство. Пам'яткознавство.

Офіційний опонент:

кандидат історичних наук, доцент,

заступник директора з наукової роботи

Волинського краєзнавчого музею

Є. І. Ковальчук

